Dit artikel uit Res Publica is gepubliceerd door Boom bestuurskunde en is bestemd voor anonieme bezoeker

Stedelijke context en steun voor de PVV

Interetnische nabijheid, economische kansen en cultureel klimaat in 50 Nederlandse steden

Jeroen van der Waal, Willem de Koster en Peter Achterberg

ABSTRACT

Some studies find that interethnic propinquity leads to ethnic tolerance, while others conclude that it underlies ethnic conflict. Using data on 50 Dutch cities in 2006 and 2010, this article assesses whether the consequences of interethnic propinquity for votes for Wilders's PVV – the Dutch anti-immigrant party par excellence – are conditional on the economic and cultural urban contexts in which these contacts take place. In line with the 'conflict hypothesis' it is found that a higher level of interethnic propinquity leads to more support for the PVV in cities with a high level of unemployment and an intolerant cultural climate (as measured by the bohemian index and the gay-scene index), whereas the relationship is reverse in cities with low unemployment levels and a tolerant cultural climate (corroborating the 'contact hypothesis').
Keywords: anti-immigrant voting, interethnic contact, ethnic competition, urban cultural atmosphere, bohemian index, gay-scene index

1. Inleiding

In de meeste Europese landen hebben kwesties aangaande immigratie en de integratie van etnische minderheden de afgelopen decennia een belangrijke rol op het politieke toneel gekregen (Achterberg, 2006; Ignazi, 2003). Nederland springt hierbij bijzonder in het oog door de intensiteit van de daar waarneembare 'morele paniek' met betrekking tot deze thema's (Vasta, 2007). Een verhit debat over de vermeende 'vernietiging van de Nederlandse cultuur' door immigratie (Penninx, 2006, *cf*. Vasta, 2007) ging daar vergezeld van substantiële electorale steun voor Geert Wilders' Partij voor de Vrijheid (PVV) bij de Tweede Kamerverkiezingen van 2006 en 2010. De PVV kan beschouwd worden als de Nederlandse anti-immigratiepartij

Dit artikel uit Res Publica is gepubliceerd door Boom bestuurskunde en is bestemd voor anonieme bezoeker

bij uitstek, aangezien zij volgens internationale waarnemers 'een spraakmakende rol heeft gespeeld door het indienen van omstreden beleidsvoorstellen en door racistisch of xenofobisch taalgebruik' (ECRI, 2008, 37). Hoewel eerder onderzoek goed heeft gedocumenteerd dat steun voor zulke partijen, weinig verrassend, voor een groot deel wordt gevoed door onvrede over immigratie en etnische diversiteit (Ivarsflaten, 2008; Oesch, 2008), is het nog een open vraag hoe weerstand tegen immigratie en de electorale steun voor de PVV die daaruit voortkomt gerelateerd zijn aan interetnische nabijheid.

Onderzoek naar de invloed van het aandeel etnische minderheden in een buurt op het etnocentrisme van de daar woonachtige autochtonen heeft gemengde resultaten opgeleverd (Stein *et al.*, 2000; Oliver & Wong, 2003; Pettigrew & Tropp, 2006).[1] Sommige van deze zogeheten 'contextstudies' hebben empirische steun opgeleverd voor de conflicthypothese, die stelt dat een grotere mate van interetnische nabijheid onder autochtonen leidt tot meer etnocentrisme en meer steun voor anti-immigratiepartijen. Andere contextstudies hebben daarentegen juist bewijs verzameld voor de contacthypothese, volgens welke interetnische nabijheid zorgt voor wederzijds begrip en daarmee voor minder etnocentrisme en steun voor anti-immigratiepartijen onder autochtonen. Dit maakt duidelijk dat autochtonen die leven in buurten met de hoogste aandelen etnische minderheden niet noodzakelijkerwijs het meest etnocentrisch of het meest geneigd tot steun voor anti-immigratiepartijen zijn (*cf.* Rydgren, 2007, 250-1). Dit suggereert dat interetnische nabijheid onder bepaalde lokale omstandigheden leidt tot wederzijds begrip en daarmee tot minder steun voor anti-immigratiepartijen, terwijl interetnische nabijheid onder andere lokale omstandigheden juist leidt tot minder wederzijds begrip en daarmee tot meer steun voor anti-immigratiepartijen. Dit zou in overeenstemming zijn met het algemeen erkende idee dat lokale contexten belangrijk zijn voor het stemgedrag (Johnston & Pattie, 2006), aangezien het erop wijst dat het verband tussen interetnische nabijheid en stemmen op een anti-immigratiepartij wordt gevormd door andere contextuele factoren.

In dit artikel bouwen we op dit idee voort en bespreken we twee onderzoekslijnen die suggereren dat lokale economische en culturele omstandigheden invloed hebben op het verband tussen internetnische nabijheid en steun voor anti-immigratiepartijen. De substantiële maar lokaal sterk variërende electorale steun voor de PVV bij de Tweede Kamerverkiezingen van 2006 en 2010 biedt een uitgelezen kans om deze suggestie empirisch te toetsen. In het onderstaande zetten we de centrale theoretische ideeën uiteen aan de hand waarvan de gemengde resultaten van de genoemde contextstudies zouden kunnen worden begrepen, en vervolgens toetsen we deze door na te gaan of de invloed van interetnische nabijheid in Nederlandse steden op steun voor de PVV inderdaad afhankelijk is van lokale economische en culturele omstandigheden.

Dit artikel uit Res Publica is gepubliceerd door Boom bestuurskunde en is bestemd voor anonieme bezoeker

2. Het belang van stedelijke context: economische kansen en cultureel klimaat

Een eerste reden waarom er gemengde resultaten worden gevonden in contextstudies die etnocentrisme of steun voor anti-immigratiepartijen proberen te verklaren aan de hand van de conflict- en de contacthypothese, zou kunnen zijn dat lokale economische omstandigheden niet in ogenschouw worden genomen. Sommige regio's of steden vergaat het in economisch opzicht beter dan andere, en onderzoek heeft aangetoond dat dit een belangrijke determinant van stemgedrag is (Johnston & Pattie, 2001). Dit zou van invloed kunnen zijn op het effect van interetnische nabijheid op steun voor anti-immigratiepartijen, en het centrale mechanisme dat aan de basis van deze verwachting ligt is het idee van 'sociale sluiting' (Weber, [1922] 2006; *cf.* Roscigno *et al.*, 2007). Meer in het bijzonder gaat het om een hedendaagse toepassing van dit weberiaanse concept: de 'etnische competitietheorie'.

De etnische competitietheorie stelt dat concurrentie om schaarse hulpbronnen leidt tot pogingen van sociale groepen om elkaar uit te sluiten (Olzak, 1992, 163; *cf.* Blalock, 1956 en 1967). Dit betekent dat autochtonen anti-immigratiepartijen zouden steunen omdat ze immigranten de toegang tot schaarse middelen zoals banen willen ontzeggen. Als dit het geval is, kan verwacht worden dat interetnische nabijheid onder autochtonen minder weerstand tegen immigranten tot gevolg heeft in steden met overvloedige arbeidsmarktkansen dan in steden met geringe arbeidsmarktkansen. Er zijn verschillende studies die in deze richting wijzen.

Zo concludeerde Hjerm (2009) recentelijk in zijn studie van Zweden dat "the economic context matters in that anti-immigrant attitudes of people are strongest in poor municipalities with a large share of immigrants". Daarnaast vonden Branton en Jones in hun onderzoek naar de Verenigde Staten dat "*high* socioeconomic context and highly diverse contexts are related to *higher* levels of support for racial social issues; however, contexts characterized by *low* socioeconomic contexts and high racial and ethnic diversity are associated with *lower* levels of support for such issues" (2005, 359, cursivering toegevoegd). Beide studies – die zich richten op negatieve denkbeelden over etnische minderheden – suggereren dat de invloed van interetnische nabijheid op het stemmen op anti-immigratiepartijen – een handeling die het gevolg is van zulke denkbeelden – afhankelijk is van het economische lot van autochtonen die nabij etnische minderheden leven. En inderdaad, in een grootschalige vergelijking van meerdere verkiezingen in verschillende Europese landen bleek dat de invloed van immigratie op steun voor rechts-populistische partijen sterker is in tijden en op plaatsen met hoge werkloosheid (Golder, 2003). Dit duidt erop dat de combinatie van wonen in de nabijheid van immigranten met het ervaren van concurrentie van migranten op de arbeidsmarkt de steun voor een anti-immigratiepartij vergroot. In aanmerking genomen dat de etnische competitie in Nederland het sterkst is in steden met de

Dit artikel uit Res Publica is gepubliceerd door Boom bestuurskunde en is bestemd voor anonieme bezoeker

grootste werkloosheid (Van der Waal, 2010), verwachten we daarom dat interetnische nabijheid in sterkere mate leidt tot steun voor de PVV in steden met een grotere werkloosheid (*hypothese 1*).

Een tweede reden voor de gemengde resultaten die contextstudies tot dusverre hebben opgeleverd is dat steden niet alleen in economisch maar ook in cultureel opzicht van elkaar verschillen. Diverse wetenschappers beweren dat sommige steden een veel toleranter cultureel klimaat kennen dan andere (Brown *et al.,* 2005; Florida, 2004 en 2005; Clark, 1996; Clark & Rempel, 1997; Sharp, 1996 en 2002) en recent onderzoek gericht op Amerikaanse (Sharp & Joslyn, 2008) en Nederlandse (Van der Waal, 2010) steden toont aan dat het culturele stedelijke klimaat van invloed is op raciale tolerantie en weerstand tegen immigranten onder blanken respectievelijk autochtonen. Zowel hoog- als laagopgeleide autochtonen zijn substantieel minder etnocentrisch in Nederlandse steden die gekenmerkt worden door een toleranter cultureel klimaat, zoals gemeten met Florida's (2004) 'bohemian index' (Van der Waal & Houtman, 2010). Het is belangrijk om op te merken dat het hierbij niet gaat om een compositioneel maar om een contextueel effect. Er is, met andere woorden, geen sprake van een optelsom van individuele kenmerken, maar van een bepaald stedelijk milieu, atmosfeer of klimaat dat de denkbeelden van de stedelijke bevolking beïnvloedt (*cf.* Clark & Harvey, 2010; Deleon & Naff, 2004; Sharp, 2007).

Wanneer deze conclusie wordt gecombineerd met de stelling van Allport ([1954] 1979) en de bevinding van onder andere Dixon (2006) dat interetnische nabijheid slechts leidt tot minder etnocentrisme onder autochtonen die al openstonden voor etnische minderheden, rijst de verwachting dat leven in de nabijheid van een groot aandeel immigranten op zichzelf niet leidt tot meer of minder etnocentrisme onder autochtonen. In plaats daarvan lijkt het waarschijnlijk dat autochtonen die temidden van veel immigranten leven in steden met het meest tolerante culturele klimaat het minst etnocentrisch zijn, terwijl deze autochtonen het meest etnocentrisch zijn in steden met het minst tolerante culturele klimaat. Opvallend genoeg wijzen de gemengde resultaten van contextstudies in de Verenigde Staten in dezelfde richting: studies die empirische steun vinden voor de conflicthypothese blijken vooral te gaan over etnocentrisme of de steun voor 'racially conservative' politici onder blanken die in de zuidelijke staten wonen (Giles & Buckner, 1993; Stein *et al.,* 2000; Oliver & Wong, 2003), en deze staten worden bij uitstek gekenmerkt door een intolerant cultureel klimaat (Kuklinski *et al.,* 1997).

Het bovenstaande suggereert dat de invloed van interetnische nabijheid op steun voor anti-immigratiepartijen niet alleen afhankelijk zou kunnen zijn van stedelijke economische omstandigheden maar ook van het culturele klimaat van steden. Op basis van de theoretische ideeën die hierboven zijn uiteengezet kan worden verwacht dat interetnische nabijheid in sterkere mate leidt tot steun voor de PVV in steden met een minder tolerant cultureel klimaat (*hypothese 2*).

Dit artikel uit Res Publica is gepubliceerd door Boom bestuurskunde en is bestemd voor anonieme bezoeker

3. Data en operationalisering

Om onze twee hypothesen te toetsen hebben we ons eigen databestand samengesteld door data over de vijftig grootste Nederlandse steden in 2004 en 2008, verkregen uit de *Atlas voor Gemeenten* (www.atlasvoorgemeenten.nl), te combineren met gegevens uit de *Databank verkiezingsuitslagen* (www.verkiezingsuitslagen.nl). Tabel 1 toont de beschrijvende statistieken van de variabelen waarvan de operationalisering hieronder wordt uiteengezet. Voor alle latere analyses hebben we deze variabelen gestandaardiseerd.

TABEL 1. **Beschrijvende statistiek (N = 50).**

	Min.	Max.	Rekenkundig gemiddelde	Std. dev.
Stemmen op de PVV 2006	2.50	17.80	6.570	2.659
Stemmen op de PVV 2010	7.40	30.20	16.684	5.188
Etnische segregatie	0.15	0.47	0.339	0.077
Aandeel niet-westerse immigranten	3.50	33.90	12.828	6.324
Werkloosheid 2004	1.30	7.60	4.164	1.298
Werkloosheid 2008	4.50	10.80	7.124	1.577
Bohemian index	0.07	2.00	0.398	0.318
Bohemian index (zonder Amsterdam)	0.07	1.04	0.365	0.221
Homoscene index	8.60	100.00	29.822	18.974
Aandeel hoogopgeleiden	1.50	29.70	10.418	6.266

Bron: *Atlas voor Gemeenten* en *Databank verkiezingsuitslagen,* http://www.verkiezingsuitslagen.nl/.

Stemmen op de PVV 2006 en stemmen op *de PVV 2010* meten het aandeel van de bevolking in elke gemeente dat bij de Tweede Kamerverkiezingen van 2006 respectievelijk 2010 op de PVV heeft gestemd. Hoewel de PVV in 2010 aanzienlijk meer steun verwierf dan in 2006, blijkt de geografische spreiding van deze steun erg stabiel in de tijd: de correlatie tussen stemmen op de PVV in 2006 en in 2010 is 0,904 ($N = 50$; $p < 0{,}0005$). In de analyses die volgen toetsen we onze hypothesen voor elk van beide verkiezingen afzonderlijk.

Etnische segregatie vat samen in hoeverre het aandeel niet-westerse immigranten van elke buurt afwijkt van het gemeentelijke aandeel niet-westerse immigranten.[2] Alleen de *Atlas voor Gemeenten* uit 2004 bevat deze data, waarmee dit de meest recente beschikbare meting van de etnische segregatie in de vijftig grootste Nederlandse steden is. De scores op *etnische segregatie* lopen van 0 tot 1, waarbij een score van 0 betekent dat het aandeel niet-westerse immigranten in elke buurt gelijk is, terwijl een score van 1 aangeeft dat alle niet-westerse immigranten geconcentreerd zijn in een of enkele buurten. Een hoge score op *etnische segregatie* staat voor een lage mate van interetnische nabijheid in een gemeente, maar alleen als

Dit artikel uit Res Publica is gepubliceerd door Boom bestuurskunde en is bestemd voor anonieme bezoeker

er wordt gecontroleerd voor het totale aandeel niet-westerse immigranten in een gemeente (*cf.* Rocha & Espino, 2009; Wagner *et al.*, 2006).

Aandeel niet-westerse immigranten is een controlevariabele die het bevolkingsaandeel van niet-westerse immigranten en hun kinderen meet voor elke gemeente in 2004, hetzelfde jaar als de meting voor *etnische segregatie*.

De indicatoren *werkloosheid 2004* en *werkloosheid 2008* worden gebruikt om te beoordelen of de invloed van etnische segregatie op steun voor de PVV in respectievelijk 2006 en 2010 afhankelijk is van de stedelijke economische kansenstructuur. Ze meten voor elke gemeente het aandeel van de beroepsbevolking dat op zoek is naar een baan – de standaard werkloosheidsindicator in Nederland. Hoewel het werkloosheidsniveau in 2008 substantieel hoger is dan dat in 2004 – hetgeen duidelijk de economische neergang die zich in die periode heeft voltrokken weerspiegelt – is de correlatie tussen beide aanzienlijk: 0,733 ($N = 50$; $p < 0{,}0005$). Dit betekent dat de economische kansenstructuur in het algemeen veel beter was voorafgaand aan de verkiezingen van 2006 dan aan die van 2010, maar dat de onderlinge verschillen tussen de steden grofweg hetzelfde bleven. Het is duidelijk dat sommige steden simpelweg meer economische kansen bieden dan andere, los van het algemene economische klimaat.

De *bohemian index* is onze eerste maat voor een tolerant stedelijk cultureel klimaat. Deze index is gebaseerd op Florida's gedachte dat een hoge concentratie bohemiens in een stad indicatief is voor "an underlying openness to diversity" (Florida, 2002, 64 en 2005, 113-28). Deze index meet het aandeel van de stedelijke bevolking dat betrokken is bij de productie van kunst en cultuur, zoals schrijvers, grafisch ontwerpers, architecten, componisten, schilders, beeldhouwers, fotografen, dansers en acteurs. Volgens Florida's beredenering is het niet het aantal bohemiens dat een stad tolerant maakt; in plaats daarvan worden bohemiens aangetrokken tot steden waar een tolerant cultureel klimaat heerst, en daarom wordt hun aanwezigheid beschouwd als een valide indicator van een tolerant stedelijk klimaat (*cf.* Van der Waal, 2010; Van der Waal & Houtman, 2010). Alleen de *Atlas voor Gemeenten* uit 2004 bevat de *bohemian index*. Deze variabele, waarop hogere scores staan voor een toleranter stedelijk cultureel klimaat, bleek ten gevolge van uitbijter Amsterdam erg scheef verdeeld. Om zeker te zijn dat onze uitkomsten niet worden bepaald door deze uitbijter, verrichten we onze analyses zowel met als zonder de data voor Amsterdam.

De *homoscene index* is onze tweede maat voor het culturele klimaat in steden. Het moet opgemerkt worden dat deze index anders is samengesteld dan de corresponderende maat van Florida (2004), omdat er geen gegevens beschikbaar zijn over de precieze omvang van de homoscene in Nederlandse steden. In de *Atlas voor Gemeenten* uit 2004 – de editie van 2008 bevat de *homoscene index* niet – wordt de index samengesteld op basis van twee indicatoren. De eerste is het aantal leden per gemeente van *COC Nederland*, de Nederlandse vereniging tot integratie

Dit artikel uit Res Publica is gepubliceerd door Boom bestuurskunde en is bestemd voor anonieme bezoeker

van homoseksualiteit. De tweede is het aantal mensen in een gemeente dat geabonneerd is op de *Gay Krant*. De gemiddelde score op deze twee indicatoren is gedeeld door de totale gemeentelijke bevolking en vervolgens herschaald van 0 tot en met 100. Een hogere score op de *homoscene index* staat voor een toleranter stedelijk cultureel klimaat.

Het *aandeel hoogopgeleiden* is een controlevariabele en meet het aandeel van de stedelijke bevolking dat hoogopgeleid is (hoger dan niveau 4 volgens de ISCED-classificatie van de Verenigde Naties). Deze controlevariabele is nodig om er zeker van te zijn dat de eventuele effecten van de *bohemian index* en de *homoscene index* contextuele effecten zijn en geen compositionele effecten die berusten op de goed gedocumenteerde grotere mate van tolerantie van hoogopgeleiden (Achterberg, 2006; De Koster *et al.*, 2010; Van der Waal, 2010). Daarom is deze variabele gemeten voor hetzelfde jaar als de *bohemian index* en de *homoscene index*: 2004.

4. Resultaten

We voeren onze empirische analyses allereerst uit voor de Tweede Kamerverkiezingen van 2006. Voordat we overgaan tot de toetsing van onze hypothesen over de invloed van stedelijke contexten op het effect van interetnische nabijheid op steun voor de PVV, stellen we dit effect los van deze contextuele factoren vast. Model 1 van tabel 2 laat zien dat er een negatief en significant effect bestaat van *etnische segregatie* op *stemmen op de PVV 2006* wanneer er wordt gecontroleerd voor *aandeel hoogopgeleiden* en *aandeel niet-westerse immigranten*. Dit betekent dat er in steden met sterkere etnische segregatie, en dus minder interetnische nabijheid, minder stemmen op de PVV zijn. Deze bevinding is in overeenstemming met de conflicthypothese, aangezien zij aantoont dat het electoraat in Nederlandse steden interetnische nabijheid vertaalt in steun voor de anti-immigratiepartij bij uitstek, de PVV. De controlevariabelen in model 1 reproduceren slechts eerdere bevindingen: in steden met een groter aandeel niet-westerse immigranten zijn er meer stemmen op de PVV, terwijl er in steden met een groter aandeel hoogopgeleiden minder stemmen op de PVV zijn.

In model 2 voegen we de contextuele factoren *werkloosheid* en *bohemian index* toe. Het effect van *bohemian index* is negatief en significant – dit viel te verwachten, want het betekent eenvoudigweg dat er in steden met een toleranter cultureel klimaat minder op de PVV wordt gestemd. *Werkloosheid* heeft geen enkel effect, en dat is belangrijker, want deze bevinding is in tegenspraak met hetgeen verwacht zou worden op basis van de etnische competitietheorie.

Middels model 3a toetsen we onze twee centrale hypothesen: interetnische nabijheid leidt in sterkere mate tot steun voor de PVV in steden met een grotere

Dit artikel uit Res Publica is gepubliceerd door Boom bestuurskunde en is bestemd voor anonieme bezoeker

werkloosheid (*hypothese 1*) en in steden met een minder tolerant cultureel klimaat (*hypothese 2*). Zowel het interactie-effect tussen *etnische segregatie* en *werkloosheid* als dat tussen *etnische segregatie* en *bohemian index* is significant en in de verwachte richting, namelijk negatief waar het gaat om *werkloosheid* en positief waar het gaat om *bohemian index*. Omdat *bohemian index* erg scheef is verdeeld ten gevolge van uitbijter Amsterdam, wordt deze analyse in model 3b gerepliceerd zonder de gegevens over Amsterdam. Dit blijkt grofweg dezelfde resultaten op te leveren.

TABEL 2. **Stemmen op de PVV in 2006 verklaard door etnische segregatie (OLS-regressieanalyse, gestandaardiseerde coëfficiënten weergegeven, standaardfouten tussen haakjes).**

Onafhankelijke variabelen	Model 1	Model 2	Model 3a	Model 3b zonder Amsterdam	Model 4	Model 5
Constante	0,000 (0,120)	0,000 (0,115)	0,000 (0,120)	0,000 (0,124)	0,000 (0,118)	0,000 (0,121)
Etnische segregatie	-0,360**** (0,125)	-0,328*** (0,124)	-0,227* (0,142)	-0,193* (0,146)	-0,342*** (0,126)	-0,342*** (0,140)
Werkloosheid 2004		0,064 (0,129)	0,125 (0,128)	0,165 (0,133)	0,028 (0,129)	0,006 (0,129)
Bohemian index		-0,413*** (0,174)	-0,610**** (0,184)	-0,565**** (0,186)		
Gay scene index					-0,357** (0,183)	-0,372** (0,185)
Interacties						
Etnische segregatie *werkloosheid 2004			-0,208** (0,100)	-0,204* (0,123)		-0,135 (0,101)
Etnische segregatie *bohemian index			0,350*** (0,221)	0,336** (0,142)		
Etnische segregatie *homoscene index						0,196* (0,121)
Controle variabelen						
Aandeel hoogopgeleiden	-0,490**** (0,129)	-0,256* (0,159)	-0,169 (0,158)	-0,071 (0,182)	-0,232 (0,184)	-0,205 (0,190)
Aandeel niet-westerse immigranten	0,332** (0,133)	0,428*** (0,138)	0,359*** (0,142)	0,274** (0,134)	0,351*** (0,135)	0,309** (0,145)
N	50	50	50	49	50	50
Adjusted R^2	0,282	0,335	0,409	0,414	0,309	0,329

*: $p < 0,10$; **: $p < 0,05$; ***: $p < 0,01$; ****: $p < 0,001$ (eenzijdige significantietoets).
Bron: *Atlas voor Gemeenten* en *Databank verkiezingsuitslagen*, http://www.verkiezingsuitslagen.nl/.

Om deze resultaten inzichtelijk te maken zijn de interactie-effecten van *etnische segregatie* met *werkloosheid* en *bohemian index* uit model 3b weergegeven in respectievelijk figuren 1 en 2 (als ononderbroken lijnen). Figuur 1 laat zien dat meer

Dit artikel uit Res Publica is gepubliceerd door Boom bestuurskunde en is bestemd voor anonieme bezoeker

etnische segregatie, en dus minder interetnische nabijheid, in steden met een hoge werkloosheid leidt tot minder stemmen op de PVV. Dit is in overeenstemming met de conflicthypothese, die erop neerkomt dat interetnische nabijheid interetnische vijandelijkheden aanwakkert. Belangrijker is dat de richtingscoëfficiënt van de lijn aangeeft dat dit effect zwakker is in steden met minder werkloosheid: dit betekent dat een sterkere stedelijke economische kansenstructuur inderdaad een matigende werking heeft op het effect van interetnische nabijheid op het stemmen op een anti-immigratiepartij. Opvallend genoeg laat figuur 1 ook zien dat het effect zelfs omgedraaid is in steden met het laagste werkloosheidsniveau: daar leidt meer etnische segregatie, en dus minder interetnisch contact, tot meer steun voor de PVV, zoals verwacht zou worden op basis van de contacthypothese, die erop neerkomt dat interetnische nabijheid interetnisch begrip stimuleert.

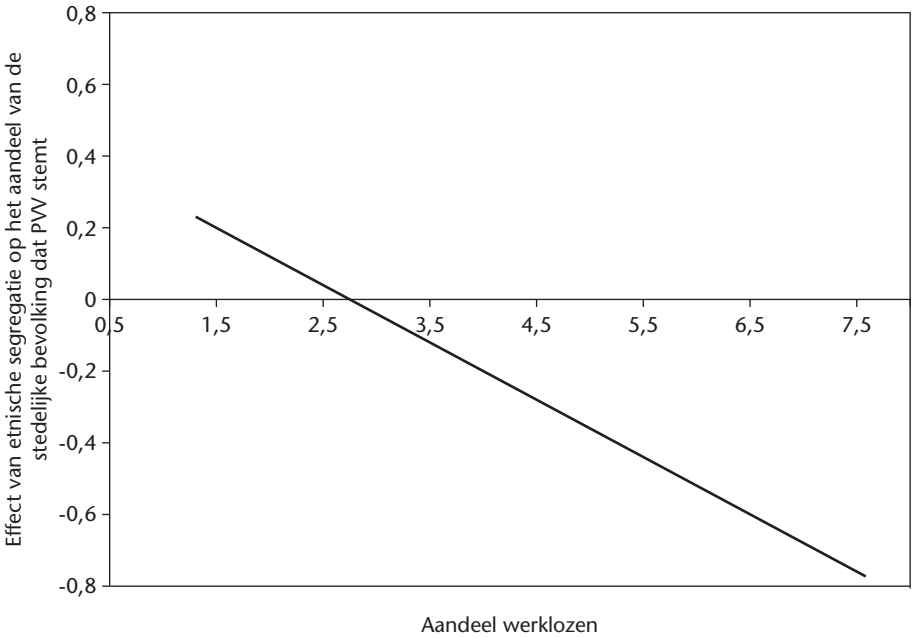

FIGUUR 1. **Het effect van etnische segregatie op stemmen op de PVV in 2006 naar werkloosheid.**

Deze bevindingen laten zien dat de economische stedelijke context belangrijk is om het verband tussen interetnische nabijheid en stemmen op een anti-immigratiepartij te verklaren. Blijkens figuur 2 geldt hetzelfde voor de culturele stedelijke context. De ononderbroken lijn laat zien dat, in overeenstemming met de conflicthypothese, meer etnische segregatie, en dus minder interetnische nabijheid, zorgt

Dit artikel uit Res Publica is gepubliceerd door Boom bestuurskunde en is bestemd voor anonieme bezoeker

voor minder PVV-stemmen in steden met het minst tolerante stedelijke culturele klimaat in 2006. Dit effect is echter zwakker in steden met een toleranter cultureel klimaat, en het is opvallend genoeg zelfs omgekeerd in steden met het meest tolerante culturele klimaat. Daar leidt meer etnische segregatie, en dus minder interetnische nabijheid, tot meer stemmen op de PVV, hetgeen in overeenstemming is met de contacthypothese.

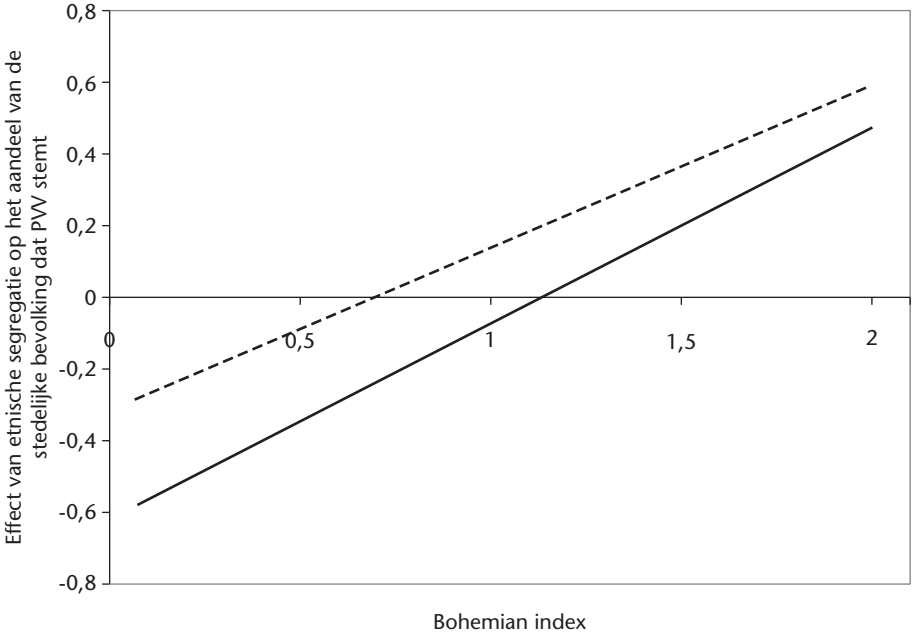

FIGUUR 2. **Het effect van etnische segregatie op stemmen op de PVV in 2006 (ononderbroken lijn) en in 2010 (stippellijn) naar culturele atmosfeer (gemeten met de *bohemian index* (zonder Amsterdam)).**

Omdat metingen van de tolerantie van een stedelijk cultureel klimaat nog niet vaak toegepast zijn, controleren we of onze analyse robuust is door model 2 en 3a te repliceren in respectievelijk model 4 en 5, maar ditmaal met de andere indicator voor een tolerant stedelijk cultureel klimaat, de *homoscene index*. Uit model 4 blijkt dat de *homoscene index* op dezelfde manier functioneert als de *bohemian index*: er zijn minder stemmen op de PVV in steden die hoog scoren op de *homoscene index*. Uit model 5 blijkt dat de invloed van interetnische nabijheid op PVV-stemmen niet meer significant afhankelijk is van de stedelijke economische situatie als er gebruik wordt gemaakt van de *homoscene index* in plaats van de *bohemian index* om gelijktijdig het culturele klimaat van steden te meten. Het interactie-effect van

Dit artikel uit Res Publica is gepubliceerd door Boom bestuurskunde en is bestemd voor anonieme bezoeker

etnische segregatie en *homoscene index* is echter wel significant en in de voorspelde richting. De ononderbroken lijn in figuur 3 geeft een grafische weergave van dit effect.

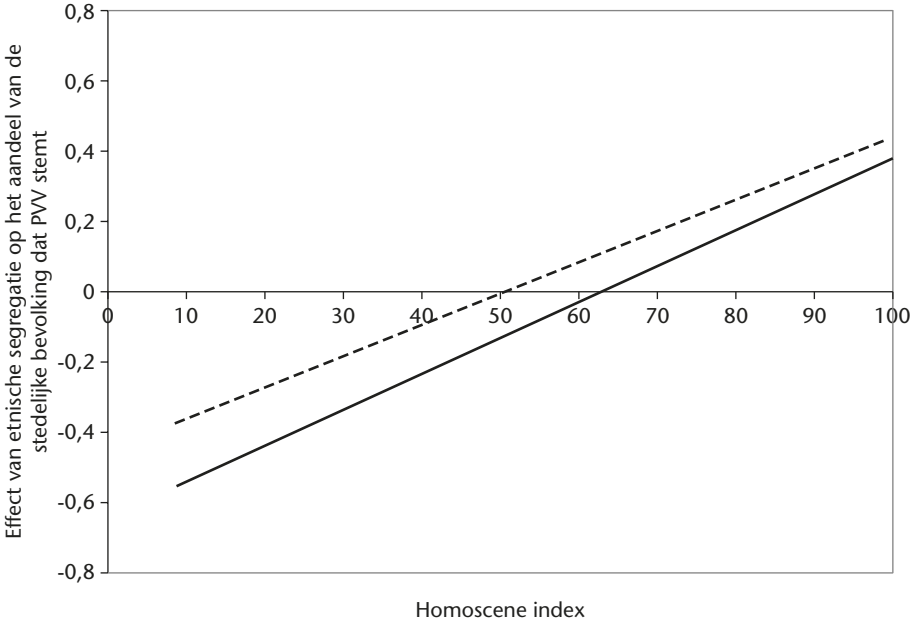

FIGUUR 3. **Het effect van etnische segregatie op stemmen op de PVV in 2006 (ononderbroken lijn) en in 2010 (stippellijn) naar culturele atmosfeer (gemeten met de homoscene index).**

Het patroon is hetzelfde als in de in figuur 2 getoonde grafische weergave van de bevindingen met betrekking tot de *bohemian index*. In overeenstemming met de conflicthypothese leidt meer etnische segregatie, en dus minder interetnische nabijheid, tot minder stemmen op de PVV in steden met het minst tolerante culturele klimaat. Dit effect is echter zwakker in steden met een toleranter cultureel klimaat, en in steden met het meest tolerante culturele klimaat is de invloed van interetnische nabijheid zelfs omgedraaid: daar leidt meer segregatie, en dus minder interetnische nabijheid, tot meer stemmen op de PVV, hetgeen in overeenstemming met de contact- in plaats van de conflicthypothese is.

Nu de analyses aangaande de parlementaire verkiezingen van 2006 zijn afgrond, herhalen we deze voor de Tweede Kamerverkiezingen van 2010 om te zien of onze bevindingen ook door de tijd robuust zijn. Zoals te zien valt in tabel 3, leidt dit waar het gaat om de indicatoren voor het culturele stedelijke klimaat tot

Dit artikel uit Res Publica is gepubliceerd door Boom bestuurskunde en is bestemd voor anonieme bezoeker

ruwweg dezelfde uitkomsten. De gestippelde lijnen in figuur 2 en 3 geven deze resultaten grafisch weer: net als in onze analyses met betrekking tot de verkiezingen van 2006 blijkt de conflicthypothese op te gaan in steden met een weinig tolerant cultureel klimaat, terwijl de contacthypothese juist geldt in steden die wel een tolerant cultureel klimaat kennen. In tegenstelling tot onze bevindingen voor 2006 is de invloed van interetnische nabijheid op stemmen op de PVV in 2010 echter niet afhankelijk van het economische klimaat in steden. Hoewel het interactie-effect tussen *etnische segregatie* en *werkloosheid* conform de voorspelde richting is, is het niet statistisch significant in model 3a, 3b of 5.

TABEL 3. **Stemmen op de PVV in 2010 verklaard door etnische segregatie (OLS regressieanalyse, gestandaardiseerde coëfficiënten weergegeven, standaardfouten tussen haakjes).**

Onafhankelijke variabelen	Model 1	Model 2	Model 3a	Model 3b zonder Amsterdam	Model 4	Model 5
Constante	0,000 (0,117)	0,000 (0,111)	0,000 (0,116)	0,000 (0,117)	0,000 (0,109)	0,000 (0,110)
Etnische segregatie	-0,266** (0,122)	-0,227** (0,117)	-0,089 (0,140)	-0,047 (0,140)	-0,238** (0,114)	-0,192* (0,123)
Werkloosheid 2004		0,191* (0,120)	0,262** (0,121)	0,267** (0,119)	0,246** (0,119)	0,267** (0,120)
Bohemian index		-0,354** (0,161)	-0,513*** (0,170)	-0,531**** (0,163)		
Gay scene index					-0,435*** (0,170)	-0,471*** (0,173)
Interacties						
Etnische segregatie *werkloosheid 2008			-0,126 (0,113)	-0,138 (0,111)		-0,076 (0,113)
Etnische segregatie *bohemian index			0,287** (0,140)	0,266** (0,137)		
Etnische segregatie *homoscene index						0,170* (0,122)
Controle variabelen						
Aandeel hoogopgeleiden	-0,582**** (0,126)	-0,344*** (0,151)	-0,265** (0,152)	-0,153 (0,166)	-0,215 (0,174)	-0,168 (0,183)
Aandeel niet-westerse immigranten	0,201* (0,130)	0,229* (0,138)	0,160 (0,152)	0,098 (0,153)	0,145 (0,128)	0,095 (0,142)
N	50	50	50	49	50	50
Adjusted R^2	0,317	0,388	0,433	0,450	0,415	0,317

*: $p < 0,10$; **: $p < 0,05$; ***: $p < 0,01$; ****: $p < 0,001$ (eenzijdige significantietoets).
Bron: *Atlas voor Gemeenten* en *Databank verkiezingsuitslagen,* http://www.verkiezingsuitslagen.nl/.

Al met al tonen de in dit artikel gepresenteerde analyses aan dat in Nederlandse steden de invloed van interetnische nabijheid op stemmen op een anti-immigratie-

Dit artikel uit Res Publica is gepubliceerd door Boom bestuurskunde en is bestemd voor anonieme bezoeker

partij afhankelijk is van stedelijke contexten. Vooral de mate van tolerantie van het culturele stedelijk klimaat bleek van belang: hypothese 2 werd ondersteund in alle relevante analyses – zowel waar het gaat om de Tweede Kamerverkiezingen van 2006 als om die van 2010, en met twee verschillende indicatoren voor de tolerantie van het stedelijk cultureel klimaat. De theorie die voorspelt dat het effect van interetnische nabijheid op stemmen op een anti-immigratiepartij afhankelijk is van de economische kansenstructuur van Nederlandse steden kreeg aanzienlijk minder empirische steun: hypothese 1 werd slechts eenmaal bevestigd in de analyse voor 2006 en verworpen in alle andere relevante analyses.

5. Conclusies

Dit artikel zet een eerste stap om de gemengde uitkomsten van contextstudies naar het effect van interetnische nabijheid op etnocentrisme of steun voor anti-immigratiepartijen te begrijpen. Het is intrigerend dat sommige contextstudies empirische steun voor de conflicthypothese hebben gevonden, terwijl de resultaten van andere juist in overeenstemming met de contacthypothese zijn. Ons onderzoek suggereert dat zulke tegenstrijdige bevindingen resulteren uit economische en culturele verschillen tussen steden. Een analyse op gemeentelijk niveau toont aan dat de invloed van interetnische nabijheid op steun voor de PVV afhankelijk is van de economische kansenstructuur en vooral van het culturele klimaat van steden.

In 2006 leidde interetnische nabijheid in steden met veel werkloosheid tot meer stemmen op de PVV – hetgeen in overeenstemming is met de conflicthypothese – terwijl interetnische nabijheid in steden met weinig werkloosheid juist tot minder stemmen op de PVV leidde – wat in lijn is met de contact- in plaats van de conflicthypothese. De bevinding dat interetnische nabijheid op zichzelf niet tot meer (conflicthypothese) of tot minder (contacthypothese) anti-immigratiestemmen leidt, omdat dit afhankelijk is van de economische situatie waarbinnen de interetnische nabijheid bestaat, is in overeenstemming met de etnische competitietheorie. Voor de verkiezingen van 2010 vonden we een dergelijk patroon echter niet. Dat is opmerkelijk, aangezien de werkloosheid in 2010 hoger was dan in 2006, waardoor men zou verwachten dat de lokale economische situatie belangrijker in plaats van onbelangrijker zou zijn voor de relatie tussen interetnische nabijheid en anti-immigratiestemmen.

Het culturele klimaat van steden speelt een belangrijkere rol dan hun economische kansenstructuur, zo blijkt uit onze analyses. Op basis van literatuur die aantoont dat het culturele stedelijke klimaat van belang is voor etnische tolerantie in zowel de Verenigde Staten als Nederland (Sharp & Joslyn, 2008; Van der Waal, 2010), verwachtten we dat interetnische nabijheid in sterkere mate leidt tot steun

Dit artikel uit Res Publica is gepubliceerd door Boom bestuurskunde en is bestemd voor anonieme bezoeker

voor de PVV in steden met een minder tolerant cultureel klimaat. Deze verwachting wordt bevestigd door onze analyses voor zowel de Tweede Kamerverkiezingen van 2006 als die van 2010: in steden met het minst tolerante culturele klimaat – gemeten met zowel de *bohemian index* als de *homoscene index* – leidt interetnische nabijheid tot stemmen op de PVV, terwijl interetnische nabijheid juist leidt tot minder stemmen op de PVV in steden met het meest tolerante culturele klimaat. De conflicthypothese gaat dus op voor steden met een intolerant cultureel klimaat, terwijl de contacthypothese geldt voor steden met een tolerant cultureel klimaat.

Deze bevindingen laten zien dat de economische en culturele kenmerken van steden niet alleen analytisch kunnen worden onderscheiden (*cf.* De Koster *et al.*, 2008), maar ook onafhankelijk van elkaar functioneren als het gaat om het verklaren van etnocentrisme (Van der Waal, 2010) en steun voor een anti-immigratiepartij. Dit is volgens ons een belangrijk inzicht voor het onderzoeksveld dat zich bezighoudt met stedelijke politiek, waarbinnen bij het verklaren van stemgedrag en etnocentrisme tot op heden vooral aandacht is besteed aan instituties en economische factoren (*cf.* Sharp, 2007,55). Het is des te belangrijker omdat culturele vraagstukken in westerse landen de afgelopen decennia steeds meer bepalend zijn geworden voor het stemgedrag (Achterberg, 2006; Morrill *et al.*, 2007; Van der Waal & Achterberg, 2006; Van der Waal *et al.,* 2007).

Men moet hierbij echter wel bedenken dat ons onderzoek, net als eerder onderzoek naar de invloed van een tolerant cultureel stedelijk klimaat op de ideologische opvattingen van burgers (Sharp & Joslyn, 2008; Van der Waal, 2010; Van der Waal & Houtman, 2010), is uitgevoerd met nieuwe indicatoren – de *bohemian index* en de *homoscene index* – die mogelijk meer omvatten dan wat wij hier in ogenschouw nemen. Men zou bijvoorbeeld kunnen beweren dat deze indicatoren niet zozeer een contextueel als wel een compositioneel effect behelzen. Hoewel we in ons onderzoek voor een compositioneel effect hebben gecontroleerd door het stedelijke aandeel hoogopgeleiden te modelleren, zou toekomstig onderzoek meer licht op deze kwestie kunnen werpen, vooral als er gebruik wordt gemaakt van gegevens over individuen die zijn genest in steden (zie hieronder).

Daarnaast zouden de *bohemian index* en de *homoscene index* iets anders of iets meer dan een tolerant stedelijk cultureel klimaat kunnen meten. Een verklaring voor onze bevindingen zou kunnen zijn dat de consumptiepatronen van bohemiens en homo's relatief veel banen scheppen aan de onderkant van de dienstensector, waardoor er minder etnische competitie is aan de onderkant van de arbeidsmarkten van steden waar veel bohemiens en homo's woonachtig zijn. Als dit het geval zou zijn, zouden onze bevindingen in lijn zijn met de etnische competitietheorie in plaats van met de culturele theorie, en zou er sprake zijn van een compositioneel in plaats van een contextueel effect. Dit lijkt echter onwaarschijnlijk, omdat we door het stedelijke werkloosheidsniveau op te nemen in onze modellen al expliciet een economische verklaring hebben gemodelleerd, en omdat het aandeel bohemiens

Dit artikel uit Res Publica is gepubliceerd door Boom bestuurskunde en is bestemd voor anonieme bezoeker

in de stedelijke bevolking veel te klein lijkt om verantwoordelijk te zijn voor een compositioneel effect (0,07 tot 2 procent, en 0,07 tot 1,04 procent zonder uitbijter Amsterdam). Desalniettemin is vervolgonderzoek nodig om de mogelijk economische aspecten van de *bohemian index* en de *homoscene index* te ontwarren van de culturele verschijnselen die deze indices geacht worden te meten.

Ondanks deze kanttekeningen lijken de bevindingen die we in dit artikel hebben gepresenteerd veelbelovend om de gemengde resultaten van contextstudies naar de invloed van interetnische nabijheid op etnocentrisme en steun voor een anti-immigratiepartij te begrijpen. Dit is des te meer het geval als men in ogenschouw neemt dat het om twee samenhangende redenen waarschijnlijk is dat de patronen die we voor Nederland hebben gevonden elders in sterkere mate aanwezig zullen zijn. In de eerste plaats is de mate van etnische segregatie in Nederlandse steden relatief laag, waardoor er slechts kleine verschillen tussen steden bestaan (Van der Laan Bouma-Doff, 2007). In de tweede plaats zijn de Nederlandse verzorgingsstaat en het Nederlandse arbeidsmarktbeleid nogal centralistisch, waardoor Nederlandse steden relatief kleine verschillen in economische voorspoed vertonen. Deze twee kenmerken van de Nederlandse situatie impliceren dat de patronen die wij hebben laten zien nog veel duidelijker zullen zijn in andere westerse landen, en in het bijzonder in de Verenigde Staten, die immers worden gekenmerkt door een hoge mate van etnische segregatie, geringe overheidsbemoeienis met de arbeidsmarkt en een gedecentraliseerde overheid.

Hierbij moet nog wel opgemerkt worden dat we bij gebrek aan geschikte data op het individuele niveau noodgedwongen data op stadsniveau hebben gebruikt, terwijl stemgedrag uiteraard een verschijnsel op het individuele niveau is. Gegevens over het stemgedrag van individuen die zijn genest in buurten die verschillen naar het aandeel immigranten, welke op hun beurt zijn genest in steden die verschillen in economisch en cultureel opzicht, zouden het beste zijn geweest om onze ideeën te toetsen (*cf.* Johnston *et al.,* 2004). Zulke data zouden het ook mogelijk hebben gemaakt om anti-immigratiestemmen beter te meten. Want hoewel de PVV zonder twijfel de Nederlandse anti-immigratiepartij bij uitstek is, zouden andere sentimenten onder het electoraat, zoals politiek cynisme of algemene gevoelens van onbehagen (Ivarsflaten, 2008) ook ten grondslag kunnen liggen aan een deel van de steun voor de PVV. Als er betere gegevens beschikbaar komen zouden deze gebruikt moeten worden om onze hypothesen strikter te toetsen. Desalniettemin wijzen al onze bevindingen in dezelfde richting: de invloed van interetnische nabijheid op steun voor de PVV hangt af van het economische maar vooral van het culturele klimaat van steden.

Onze bevindingen zijn niet alleen relevant voor wetenschappelijke debatten maar suggereren ook dat het belangrijk is om kritisch te reflecteren op beleid dat is gericht op sociale menging. In Nederland wordt, in overeenstemming met de contacthypothese, van links tot rechts het idee gedeeld dat de interetnische nabijheid

Dit artikel uit Res Publica is gepubliceerd door Boom bestuurskunde en is bestemd voor anonieme bezoeker

die bestaat in buurten met een gemengde etnische samenstelling zorgt voor interetnisch begrip (*cf.* Uitermark & Duyvendak, 2008). Daarom heeft Nederland "probably the most ambitious and well-funded social mixing policy" (Uitermark, 2003, 531). De resultaten van ons onderzoek wijzen er echter op dat zulk algemeen beleid ten onrechte lokale economische en culturele omstandigheden negeert: in steden met veel werkloosheid of met een cultureel intolerant klimaat leidt sociale menging waarschijnlijk eerder tot interetnische spanningen dan tot interetnisch begrip.

Noten

1. In dit artikel gebruiken we de termen 'immigranten' en 'etnische minderheden' door elkaar, omdat ons onderzoek zowel voortbouwt op onderzoek verricht in de Verenigde Staten, dat voornamelijk handelt over weerstand van blanken tegen zwarten, als op studies over Europese landen, die voornamelijk betrekking hebben op weerstand van autochtonen jegens immigranten. In Nederland vallen anti-immigratiedenkbeelden samen met weerstand tegen etnische minderheden, aangezien ze neerkomen op weerstand tegen niet-westerse immigranten.

2. In Nederland worden hier zowel niet-westerse immigranten als hun kinderen toe gerekend.

Bibliografie

Achterberg, P. (2006). Class Voting in the New Political Culture – Economic, Cultural and Environmental Voting in 20 Western Countries. *International Sociology, 21* (2), 237-261.

Allport, G.W. (1979 [1954]). *The Nature of Prejudice*. New York: Doubleday.

Blalock, H.M. (1956). Economic Discrimination and Negro Increase. *American Sociological Review, 21* (5), 584-588.

Blalock, H.M. (1967). *Towards a Theory of Minority Group Relations*. New York: Wiley.

Brown, M., Knopp, L. & Morrill, R. (2005). The Culture Wars and Urban Electoral Politics: Sexuality, Race, and Class in Tacoma, Washington. *Political Geography, 24* (3), 267-291.

Burgers, J. & Musterd, S. (2001). Global and Local Determinants of Social Exclusion; Amsterdam versus Rotterdam. In H.T. Andersen & R. van Kempen (Eds.) *Governing European Cities: Social Fragmentation, Social Exclusion and Urban Governance* (pp. 125-149). Aldershot: Ashgate.

Dit artikel uit Res Publica is gepubliceerd door Boom bestuurskunde en is bestemd voor anonieme bezoeker

Clark, T.N. (1996). Structural Realignment in American City Politics: Less Class, More Race, and a New Political Culture, *Urban Affairs Review, 31* (2), 367-403.

Clark, T.N. & Harvey, R. (2010). Urban Politics. In K.T. Leicht & J.C. Jenkins (Eds.) *Handbook of Politics. State and Society in Global Perspective* (pp. 423-441). New York: Springer.

Clark, T.N. & Rempel, M. (1997). *Citizen Politics in Post-Industrial Societies*. Boulder: Westview Press.

Deleon, R.E. & Naff, K.C. (2004). Identity Politics and Local Political Culture: Some Comparative Results from the Social Capital Benchmark Survey. *Urban Affairs Review, 39* (3), 689-719.

Dixon, J.C. (2006). The Ties That Bind and Those That Don't: Toward Reconciling Group Threat and Contact Theories of Prejudice. *Social Forces, 84* (4), 2179- 2204.

Europese Commissie tegen Racisme en Intolerantie (ECRI) (2008). *Derde rapport over Nederland*. Strasbourg: Council of Europe.

Fieldhouse, E., Shryane, R. & Pickles, A. (2007). Strategic Voting and Constituency Context: Modelling Party Preference and Vote in Municipal Elections. *Political Geography, 26* (2), 159-178.

Florida, R. (2002). Bohemia and Economic Geography. *Journal of Economic Geography, 2* (1), 55-71.

Florida, R. (2004). *The Rise of the Creative Class, and How It's Transforming Work, Leisure, Community and Everyday Life*. Paperback ed. New York: Basic Books.

Florida, R. (2005). *Cities and the Creative Class*. New York: Routledge.

Giles, M.W. & Buckner, M.A. (1993). David Duke and Black Threat: An Old Hypothesis Revisited. *Journal of Politics, 55* (3), 702-713.

Golder, M. (2003). Explaining Variation in the Success of Extreme Right Parties in Western Europe. *Comparative Political Studies, 36* (4), 50-60.

Hjerm, M. (2009). Anti-Immigrant Attitudes and Cross-Municipal Variation in the Proportion of Immigrants. *Acta Sociologica, 52* (1), 47-62.

Ignazi, P. (2003). *Extreme Right Parties in Western Europe*. Oxford: Oxford University Press.

Ivarsflaten, E. (2008). What Unites Right-Wing Populists in Western Europe? Re-Examining Grievance Mobilization Models in Seven Successful Cases. *Comparative Political Studies, 41* (1), 3-23.

Johnston, R.J., Jones, K., Sarker, R., Propper, C., Burgess, S. & Bolster, A. (2004). Party Support and the Neighbourhood Effect: Spatial Polarisation of the British Electorate, 1991-2001. *Political Geography, 23* (4), 367-402.

Johnston, R.J. & Pattie, C.J. (2001). 'It's the Economy, Stupid' – But Which Economy?" Geographical Scales, Retrospective Economic Evaluations and Voting at the 1997 British General Elections. *Regional Studies*, 35 (40), 309-319.

Johnston, R.J. & Pattie, C.J. (2006). *Putting Voters in Their Place: Geography and Elections in Great Britain*. Oxford: Oxford University Press.

Dit artikel uit Res Publica is gepubliceerd door Boom bestuurskunde en is bestemd voor anonieme bezoeker

Kopstein, J.S. & Wittenberg, J. (2009). Does Familiarity Breed Contempt? Inter-Ethnic Contact and Support for Illiberal Parties. *Journal of Politics, 71* (2), 414-428.

Koster, W. de, Achterberg, P., Houtman, D. & Waal, J. van der (2010). Van God los: Post-Christelijk cultureel conflict in Nederland. *Sociologie, 6* (3), 27-49.

Koster, W. de, Waal, J. van der, Achterberg, P.& Houtman, D. (2008). The Rise of the Penal State: Neo-Liberalization or New Political Culture? *British Journal of Criminology, 48* (6), 720-734.

Kuklinski, J.H., Cobb, M.D. & Gilens, M. (1997). Racial Attitudes and the 'New South'. *Journal of Politics, 59* (2), 323-349.

Laan Bouma-Doff, W. van der (2007). Confined Contact: Residential Segregation and Ethnic Bridges in the Netherlands. *Urban Studies, 44* (5/6), 997-1017.

Morrill, R., Knopp, L. & Brown, M. (2007). Anomalies in Red and Blue: Exceptionalism in American Electoral Geography. *Political Geography, 26* (5), 525-553.

Oesch, D. (2008). Explaining Workers' Support for Right-Wing Populist Parties in Western Europe: Evidence from Austria, Belgium, France, Norway, and Switzerland. *International Political Science Review, 29* (3), 349-373.

Oliver, J.E. & Wong, J. (2003). Intergroup Prejudice in Multiethnic Settings. *American Journal of Political Science, 47* (4), 567-582.

Olzak, S. (1992). *The Dynamics of Ethnic Competition and Conflict*. Stanford: Stanford University Press.

Penninx, R. (2006). Dutch Immigrant Integration Policies Before and After the Van Gogh Murder. *Journal of International Migration and Integration, 7* (2), 241-254.

Pettigrew, T.F. & Tropp, L.R. (2006). A Meta-Analytic Test of Intergroup Contact Theory. *Journal of Personality and Social Psychology, 90* (5), 751-783.

Rocha, R.R. & Espino, R. (2009). Racial Threat, Residential Segregation, and the Policy Attitudes of Anglos. *Political Research Quarterly, 62* (2), 415-426.

Roscigno, V.J., Garcia, L.M. & Bobbitt-Zeher, D. (2007). Social Closure and Processes of Race/Sex Employment Discrimination. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science, 609* (16), 16-48.

Rydgren, J. (2007). The Sociology of the Radical Right. *Annual Review of Sociology, 33*, 241-262.

Sharp, E.B. (1996). Culture Wars and Local Politics. Local Government's Role in Social Conflict. *Urban Affairs Review, 31* (6), 738-758.

Sharp, E.B. (2002). Culture, Institutions, and Urban Officials' Responses to Morality Issues. *Political Research Quarterly, 55* (4), 861-883.

Sharp, E.B. (2007). Revitalizing Urban Research: Can Cultural Explanation Bring Us Back from the Periphery? *Urban Affairs Review, 43* (1), 55-75.

Sharp, E.B. & Joslyn, M.R. (2008). Culture, Segregation, and Tolerance in Urban America. *Social Science Quarterly, 89* (3), 573-591.

Stein, R.M., Post, S.S. & Rinden, A.L. (2000). Reconciling Context and Contact Effects on Racial Attitudes. *Political Research Quarterly, 53* (2), 285-303.

Dit artikel uit Res Publica is gepubliceerd door Boom bestuurskunde en is bestemd voor anonieme bezoeker

Uitermark, J. (2003). 'Social mixing' and the Management of Disadvantaged Neighbourhoods: the Dutch Policy of Urban Restructuring Revisited. *Urban Studies, 40* (3), 531-549.

Uitermark, J. & Duyvendak, J.W. (2008). Civilising the City: Populism and Revanchist Urbanism in Rotterdam. *Urban Studies, 45* (7), 1485-1503.

Vasta, E. (2007). From Ethnic Minorities to Ethnic Majority Policy: Multiculturalism and the Shift to Assimilationism in the Netherlands. *Ethnic and Racial Studies, 30* (5), 713-740.

Waal, J. van der (2010). *Stedelijke Economieën in een Tijd van Mondialisering. Arbeidsmarktkansen en Etnocentrisme van Laaggeschoolden in Nederlandse Steden*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Waal, J. van der & Achterberg, P. (2006). Stille Revolutie, Contra-Revolutie of Cultureel Conflict? Veranderingen in de Politieke Cultuur en hun Invloed op het Klassengebonden Stemgedrag. *Res Publica, 46* (4), 369-392.

Waal, J. van der, Achterberg, P. & Houtman, D. (2007). Class Is Not Dead – It Has Been Buried Alive: Class Voting and Cultural Voting in Postwar Western Societies (1956-1990). *Politics & Society, 35* (3), 403-426.

Waal, J. van der & Houtman, D. (2010) Tolerantie in de Postindustriële Stad. Het Etnocentrisme van Laagopgeleiden in 22 Nederlandse Steden Onderzocht. *Sociologie, 6* (3), 74-97.

Wagner, U., Christ, O., Pettigrew, T.F. Stellmacher, J. Wolf, C. (2006). Prejudice and Minority Proportion: Contact Instead of Threat Effects. *Social Psychology Quarterly, 69* (4), 380-390.

Weber, M. (2006 [1922]). *Wirtschaft und Gesellschaft*. Paderborn: Voltmedia.